

Viljem Gogala

Hej, Slovani!

Že od časov, ko smo se kot mularija podili po kletnih prostorih domačega bloka, vihteč plastične puške, sem bil v slovanski manjšini. Bil je to globalni spopad, simulacija nove svetovne vojne, in medtem ko je večina blokovske mularije želela med Američane, sem bil edini prostovoljec, da bom Rus. In tako je tudi ostalo, deset let kasneje sem na univerzitetnih zabavah v ruščini citiral kavkaške zdravice, saj je jezik med poslušalci budil smeh, skratka, bil sem tista čudna lastovica, ki je namesto na Zahod odletela na Vzhod, pri čemer razloga za to ne poznam niti sam. Morda zato, ker se legenda o družinskem izvoru privleče od tam. Po njej naj bi neki češki trgovec našega priimka, bržkone bolj zlobne kramarske sorte, pribežal tostran Alp in si v idilični dolinici v osrčju Gorenjske uredil svoj novi dom, od koder so se potomci njegovega priimka razširili po vsej deželi.

Občutek pripadnosti Vzhodu je v družini dokazljivo podedovan; v času, ko so še vsi vozili zastave, je oče trmasto vztrajal pri češki škodi, in ne da bi prav vedel zakaj, menjaval model za modelom, kot bi drugih avtomobilov sploh ne bilo. Priimek sem kasneje iskal v čeških in slovaških telefonskih imenikih in našel kar nekaj njegovih izvedenk. Dlje na Vzhodu tega še nisem uspel, toda če drži domneva nekega lužiškosrbskega slavista, je naš sorodnik tudi veliki Ukrajinec ali morda Rus Nikolaj Gogolj. Tako je naš priimek kot kak Novak lahko prebavljen po vsem širnem slovanskem svetu in takole, na uho, zveni celo literarno.

Leta 1826 je slovaški jezikoslovec Pavel Josef Šafařík v svojem znanem delu o slovanskih jezikih in literaturi izrazil za tisti čas revolucionarno idejo, da so vsi slovanski jeziki pravzaprav le dialekti skupnega protoslovanskega jezika. Jeziki so si bili v tistem času v resnici bližji, kakor so si danes, vendar to ni bil razlog za njegovo trditev. Kaj torej? Odgovor na vprašanje skriva zgodba o vzponu in padcu srbohrvaškega jezika, ki smo jo imeli ravnokar priložnost spremljati. V Šafaříkovih časih se je namreč začelo bujenje

narodov, in kakor je v Franciji revolucija narod poenotila v okviru obstoječih državnih meja, je v srednji Evropi pod nemškim vplivom kot meja med posameznimi narodi obveljal jezik. Da, jezik je že v Šafaříkovih časih služil kot sredstvo za uresničevanje političnih ciljev. S tem ko je slovaški jezikoslovec svetu predstavil en sam slovanski jezik in hkrati demonstrativno sam prešel na češčino, je postavil temelje za bodoči oltar enotnosti vseh Slovanov. Še istega leta se mu je pridružil še en Slovak, Jan Herkel. V neki svoji razpravi je prvi zapisal besedo panslavizem. O tem, ali je do nje vzpostavil osebni odnos, zgodovina molči, in vprašanje je, kaj bi avtor storil, če bi vedel, kaj vse se bo z njo dogajalo. Bi jo izbrisal takoj, pa čeprav bi s tem iz zgodovine izbrisal tudi sebe? Ali bi se, tako kot švedski izumitelj dinamita, pokesal, z drobižem, ki ga je zaslužil, pa ustanovil humanitarni sklad?

Tb, da je bil Herkelov panslavizem kasneje zlorabljen v politične namene, ne zanima nikogar več. Postal je simbol iluzornosti političnega povezovanja ali celo zaveznitva med slovanskimi narodi, simbol ruske nadvlade nad malimi, da, celo miniaturnimi slovanskimi narodi, ki so nanjo nekoč pristali le, da bi si pred nemškim in madžarskim pritiskom v njenih nedrjih poiskali pomoč. A tega ni pričakoval nihče, sovjetska kultura, sovjetsko bratstvo, sovjetski jezik, preveč. V stalinskih gulagih, o katerih je pričal Aleksander Solženicin, še nazorneje pa rojak zloglasnega Feliksa Dzeržinskega, Gustaw Herling-Grudziński, je med milijoni do smrti zaverovanih v svoj prav izdihnil tudi panslavizem. In celo tisti, ki se imajo za naslednike slovanskih povezovanj, ga ne omenjajo več.

Pa je misel o medsebojni sorodnosti, solidarnosti in vzajemnosti slovanskih narodov res že mrtva? Pravzaprav ne, v Rusiji je tega še vedno precej, in tudi drugod po slovanskem svetu sem srečeval ljudi, prepričane v potrebo po medsebojnem povezovanju. Vendar sem šele v Pragi, v nedvomni prestolici idej o slovanski vzajemnosti, ki jo je sredi prejšnjega stoletja slovenski ilirist Stanko Vraz opisal kot mesto, kjer se slovanska vzajemnost v družbi njene genialne učenosti dviguje na svoj zlati prestol, po dolgem iskanju našel osebo, ki predstavlja njeno organizirano kontinuiteto. Bil je to upokojeni doktor, inženir, privezan na voziček, Bretislav Chvala, ki me je v svojem blokovskem stanovanju v Pragi za začetek poučil, naj besede panslavizem ne omenjam več. »Družba slovanskih narodov« je termin, ki se mu zdi edini primeren za to, čemur predseduje, to

pa je novo vseslovansko združenje, katerega osnovni princip je enakopravnost vseh sodelujočih slovanskih narodov. Za predsednika je bil razglašen pred dvema letoma na vseslovanskem kongresu v Pragi.

Kongres je bil organiziran ob 150-letnici prvega panslovanskega kongresa revolucionarnega leta 1848, ki so ga zaradi napačnih interpretacij že takrat razglasili na slovanskega in zaradi katerega otok na Vltavi, kjer je potekal, vse do danes nosi naziv Slovanski. Lahko bi ga poimenovali tudi krvavi, tako se je kongres namreč končal. Protest radikalnejših domačinov je bil povod za ostro reakcijo policije. Poleg protestnikov je bilo izgnanih ali pozaprtih tudi več delegatov. Trije Slovenci, ki so se udeležili kongresa, so se menda srečno vrnili domov. Kri je takrat tekla povsod po srednji Evropi, v Budimpešti, v Krakovu, povsod, kjer so se dramili narodi. Razumljivo je, da je na slovansko združevanje takrat z nestrpnostjo zrla nemško prežeta oblast na Dunaju, zato je bilo Chvali tem manj jasno, zakaj je 150 let kasneje, v nemštva očiščeni Češki, enako sumničavo reagirala domača, češka oblast. Morebiti se je preplašila ruske delegacije, ki so jo med drugimi predstavljali tudi člani stranke ruskega ultranacionalista Vladimirja Žirinovskega, s katero so si ob snidenju po glavi pobriti pripadniki češke narodne garde skočili v objem. Morda ji ni bilo všeč, da sta na kongres na državne stroške prispeli delegaciji dveh slovansko zavednih politikov Belorusije, Lukašenka, in Slovaške, Mečiarja, slovansko zavednih politikov bržkone le zato, ker jima je Zahod zaradi nedemokratske politike povsem zaprl vrata. Ostali udeleženci, med katerimi so bili katoliški duhovniki, pravoslavni popi, komunisti, pa vrsta intelektualcev iz skorajda vseh slovanskih držav, so bili bolj dobrodošli. A tako pisana sestava svetovnonazorskih idej, čeprav slovanskih, ni mogla sprejeti pomembnejših rešitev; celo obsodbi ameriške agresije na srbske brate, ki naj bi (kot nekoč nevarnost nemškega pangermanizma) zdaj združila vse in s katero se je strinjalo največ delegatov, se niso pridružili vsi. Proti je bila peščica Slovencev.

Sicer strpno zamišljena prireditelj, ki udeležbe na kongresu ni preprečila nikomur, je kot že tolikokrat poprej ostala brez povezovalne točke. »Slovan je zame vsakdo, kdor je patriot,« se je iz zagate poskušal rešiti sogovornik, vendar je s tem zapadel v še večji paradoks. Je pač tako, da čez slovanski svet poteka preveč mentalnih, kulturnih, verskih,

in če sledimo Huntingtonu, celo civilizacijskih meja, da bi ga uspeli kakor koli tesneje povezati, pa čeprav le na kulturni in izobraževalni ravni. Rusija s svojim velikanskim demografskim, političnim in od srede 19. stoletja naprej tudi intelektualnim kapitalom zlahka odtehta preostale slovanske narode; obviseli bodo v zraku, pa če vsi skupaj posedejo na drugi konec gugalnice. Še pod carjem je Rusija bila edini pravi imperij, dovolj velika, da je Poljsko nekajkrat zbrisala z zemljevida. Razumevanje panslavizma je bilo v tej deželi vselej drugačno, kot med malimi slovanskimi narodi, po večini vkovanimi v okvire habsburške monarhije.

Že ruski anarhist aristokratskega rodu, a proletarskih idej, Mihail Bakunin, je Slované v habsburški monarhiji svaril, naj se Rusije pazijo, saj bo zanje grobnica nacionalnega življenja in svobode. Marsikdo ga je poslušal, prvi češkoslovaški predsednik Masaryk, denimo, ali pa naš Kopitar, ki sta se navkljub simpatijam za slovansko stvar ostro uprla vsem, ki so pomoč iskali dlje na Vzhodu. Marsikdo pa ga ni, dovolj jim je bilo nemške nadvlade, preveč so hlepeli po moči, ki jim jo velikost naroda nikakor ni omogočala. Nas in Rusov je 200 milijonov. Isti rek kroži med Lužiskimi Srbi. Sama Rusija je dlje časa s skepto zrla na bujenje slovanskih narodov, njihovo povezovanje je ruski car podobno kot avstrijski cesar razumel kot potencialno nevarnost za obstoj lastnega imperija, pod katerim so na svoj čas čakali nacionalno zatirani Poljaki. Ko jim je kasneje ponudila roko, je bilo prepozno, iluzija je trajala samo toliko in nič dlje. Ko je pregon Nemcev med drugo svetovno vojno vnovič obudil slovansko solidarnost in so po srednjeevropskih mestih s povzdignjenim cvetjem čakali na Rdečo armado, so cvetje, kot je nekoč opozarjal Bakunin, že polagali na svoj nacionalni grob.

Trpljenje, v marsičem hujše kot v času avstrijskega ali ruskega cesarja, je te narode po osvoboditvi vnovič utrdilo v prepričanju, da svoje prihodnosti ne smejo povezovati z Rusijo, še več, niti ne z drugimi slovanskimi narodi. Medvojni spopad med Poljaki in Ukrajinci, v marsičem podoben kasnejšim morijam med južnoslovanskimi narodi, pa medvojna češka okupacija kosa Šlezije, kar Poljaki še danes pojmujejo kot češki nož v hrbet, da odnosov med južnimi Slovani sploh ne omenjamo, kaže, da so odnosi med posameznimi slovanskimi narodi danes hladni. Veliko toplejši so odnosi med Poljaki in Madžari; morali bi prebrati skorajda

jokav komentar madžarskega veleposlanika v poljskem tedniku Wprost, da bi vedeli, o čem govorim. Pretekli konflikti nudijo dovolj razlogov, da lahko končno razgalimo veliko zmoto nemškega kritika in pesnika Johanna Gottfrieda Herderja, zmoto, ki je dolgo služila kot motor panslavizmu v vseh njegovih barvnih odtenkih. Slovani so miroljuben kmečki narod, piše Herder, narod, ki že od časov Karla Velikega trpi pod veliko agresivnejšimi Nemci. Dogodki v dvajsetem stoletju so ga postavili na laž, tako kot inženirja dr. Chvalo. V resnici pravi poljski patrioti ne marajo Čehov, pravi Ukrajinci ne odpuščajo Poljakom, pravi Hrvati ne pozabljajo Srbom. Iz lastnih izkušenj vem, kako pretirano pokroviteljski znajo postati Rusi, ko beseda nanese na Slované drugod. Tudi simpatije, kakršne je do Čehov gojil predvojni ljubljanski župan Ivan Hribar, so že zdavnaj mimo. V nekdanj tako panslavistični Češki so med političnimi strankami danes le še komunisti tisti, ki v svojem programu javno razglašajo panslavizem.

Čeprav so v svojem času pri povezovanju slovanskih narodov v boju za ohranitev samobitnosti odigrali pomembno vlogo, so panslavizem, slavizem, avstroslavizem, ilirizem, novoslavizem, slavofilstvo in drugi termini, rojeni v stoletju velikih utopij, danes z izjemo marginalnih skupin mrtvi. Namesto panslovanskega povezovanja dandanes med Slovani zmaguje nacionalni partikularizem, kot še ni nikdar poprej. Še več, moto je beg od vsega, kar sodi med ostanke časa, ko je tod kraljevalo slovanofilstvo. Prav vse večnacionalne slovanske države, ki so nastale zahvaljujoč upom v superiornost rodovnih vezi nad političnimi interesi bratskih slovanskih narodov, so v zadnjih desetih letih razpadle. Jugoslavija, Češkoslovaška, Sovjetska zveza, vse so šle brez pričakovane nostalgije po izgubljeni moči, ki so jo te politične tvorbe imele. Nazaj noče nihče več, pa čeprav so na Češkem Slovaki še vedno najbolj priljubljen tuj narod. Kdo bi si mislil: po stoletjih boja za povečanje svoje moči so se Slovani temu prostovoljno odpovedali! Kako globok je bil zasuk, kaže zlasti primer Rusije; v zgodovinskem oziru se zdi kar malce neverjetno, da se je to zgodilo celo v deželi geografske širine, ki jo običajno enačimo z imperializmom. Nemogoče je, da bi ljubezen do te širine izginila za vedno, pregloboko je zagozdена v ruski mentaliteti, zato se v vsej srednji Evropi moto še danes glasi: vsi na Zahod, stran od brloga, v katerem se lahko vsak čas prebudi ruski medved.

Veliki obrat stran od tako opevane slovanske vzajemnosti se je seveda zgodil tudi zahvaljujoč pangermanizmu, ki je od

velike vojne mrtev. Kako nemogoče je narod mobilizirati na račun nemške nevarnosti, kaže primer Lužiških Srbov, okoli in okoli obdanih z morjem nemštva. Ta najmanjši narod v Evropi, ki šteje 60 000 pripadnikov, je namreč med seboj neverjetno razdeljen, kar pove že podatek, da še vedno vztrajajo pri dveh samostojnih lužiskosrbskih jezikih in različnih institucijah in sploh ne razmišljajo o poenotenju, pa čeprav brez tega lahko le preštevajo dneve, ki jim jih demografi obetajo za izginotje. Ob sedanjem stanju stvari je panslavizem zapisan zgodovini. Pravzaprav bi bil že dovolj velik uspeh odnose med slovanskimi narodi spraviti na nivo strpnega sožitja, odpreti meje za običajni kulturni pretok ter doseči, da se med tistimi, ki jim to prija, simpatije prosto izražajo.

SODOBNOST

revija za književnost in kulturo

Letnik XLVIII, številka 9, 2000

Izdajatelj
Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2,
1512 LJUBLJANA

Naslov uredništva
SODOBNOST
Hribarjevo nabrežje 13,
1000 LJUBLJANA
Telefon 061 200 41 02

Naročila in reklamacije
Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2,
1512 LJUBLJANA
Telefon 061 302 695, 080 11 08

Tisk
TISKARNA TONE TOMŠIČ, d. d.

ISSN 0038-0482

Oblikovanje ovitka
Jani Bavčer, ARSENAL,
sodelavec Aleš Strajnar

Računalniški prelom
Janez Turk

Glavni urednik
EVALD FLISAR

Uredništvo
Sandra Baumgartner
Igor Bratož
Meta Kušar
Miloš Mikeln
Igor Škamperle
Milan Vincetič
France Vurnik
Ciril Zlobec

Lektorici
Alenka Kobler
Nuša Mastnak

Glavni urednik sprejema
sodelavce vsak ponedeljek
od 11. do 13. ure
v pisarni uredništva,
Hribarjevo nabrežje 13.

Sodelavce prosimo,
da prispevkom obvezno
priložijo disketo
(MS Word za Okna,
verzije 97, 95, 6.0).

Nenaročenih prispevkov
ne vračamo.

Naročnina
Cena enojne številke
v prosti prodaji je 800 SIT,
dvojne pa 1200 SIT.

Za naročnike
velja 20-odstotni
popust (7360 SIT letno,
plačljivo v dveh obrokih).

Cena za naročnike
v tujini je USD 79
ali protivrednost
v drugi valuti plus poština.

Revija izhaja
ob finančni pomoči
Ministrstva za kulturo
Republike Slovenije
in sponzorjev.

Stališča avtorjev
niso zmeraj tudi stališča
glavnega urednika
ali članov uredništva.